

Marija Ružić¹OŠ „Miodrag Čajetinac Čajka“
Trstenik, Srbija

UDK 159.925:159.942

Originalni naučni radDOI: <https://doi.org/10.46630/gpsi.18.2019.05>

AFEKTIVNA VEZANOST I PREPOZNAVANJE FACIJALNIH EKSPRESIJA EMOCIJA KOD ADOLESCENATA

Apstrakt

Cilj istraživanja prikazanog u ovom radu odnosio se na utvrđivanje povezanosti između afektivne vezanosti ispitanika i tačnosti njihove procene facijalnih ekspresija primarnih i složenih emocija. Specifični ciljevi istraživanja bili su usmereni ka ispitivanju polnih razlika u afektivnoj vezanosti i prepoznavanju facijalnih emocionalnih izraza. Korišćen je prigodan uzorak od 138 učenika sedmog i osmog razreda osnovne škole. U istraživanju je učestvovalo 65 (47.10%) devojčica i 73 (52.90%) dečaka. Za ispitivanje afektivne vezanosti adolescenata primenjen je *Inventar iskustva u bliskim vezama*, a procena facijalnih ekspresija emocija vršena je upotrebom fotografija koda iz *The Amsterdam Dynamic Facial Expression Set-a*. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna povezanost između tačnosti procena facijalnih ekspresija emocija i afektivne vezanosti ispitanika. Uočeno je da su ispitanice uspešnije u proceni emocija na osnovu izraza lica. Postignuta tačnost u opažanju facijalnih ekspresija primarnih emocija upućuje na zaključak da je teza o univerzalnosti emocionalnih izraza i donekle, urođenoj sposobnosti prepoznavanja primarnih emocija, tačna. Rezultati su razmatrani u kontekstu teorijskih postavki i empirijskih podataka. Istaknuta su ograničenja sprovedenog istraživanja i date su preporuke za buduće radove u ovom području.

Ključne reči: afektivna vezanost, facijalne ekspresije emocija, adolescencija

Uvod

Koncept afektivne vezanosti u nauku uvodi engleski psihijatar Džon Bolbi da bi naglasio razliku između svojih i prvobitnih psihoanalitičkih svhatanja odnosa deteta sa majkom. Prema psihoanalitičkom konceptu odnos koji se u najranijem detinjstvu uspostavlja između deteta i majke, zasnovan je na činjenici da majka osigurava zadovoljenje detetovih potreba. Nasuprot ovom određenju, Bolbi je tvrdio da je potreba deteta za majkom primarna, a ne sekundarna (Stefanović Stanojević i Hadži Pešić, 2008). Ubrzo nakon rođenja, dete izražava ovu potrebu na brojne načine. Na primer, osmehivanjem, plakanjem ili smirivanjem u majčinom naručju. Na osnovu (ne)adekvatnog ili (ne)dоследnog reagovanja majke, dete stvara unutrašnji radni model sebe (sliku o sebi) i unutrašnji radni model drugih (sliku o drugima) (Stefanović Stanojević, 2004). Dakle, rana relacijska iskustva sa primarnim negovateljem utiču na generalizovana očekivanja o sebi, drugima i svetu. Kognitivne reprezentacije ovih očekivanja sadrže saznanja i procene o sredini, sebi i svojim sposobnostima za

¹ Adresa autora: marija.ruzic88@gmail.com

postizanje osećanja sigurnosti (Polovina, 2005). One mogu biti pozitivne ili negativne. Pozitivan model sebe podrazumeva percepciju sebe kao osobe koja je vredna pažnje i ljubavi drugih, dok pozitivan model drugih podrazumeva percepciju drugih kao pouzdanih osoba kojima se može verovati. Opažanje sebe kao manje vrednog podrške i ljubavi drugih, karakteristika je negativnog unutrašnjeg modela sebe, dok je doživljavanje drugih kao nepouzdanih osoba koje te mogu odbaciti ili napustiti, odlika negativnog modela drugih (Zubić, 2013). Jednom formirani, ovi modeli, relativno nepromenjeni, perzistiraju kroz odrastanje osobe i oblikuju njene odnose sa drugim ljudima, kako u detinjstvu, tako i u odraslom dobu (Stefanović Stanojević i Hadži Pešić, 2008).

Komponente unutrašnjih radnih modela opreacionalizuju se kroz obrasce afektivnog vezivanja. Prve klasifikacije obrazaca afektivne vezanosti date su za dečji uzrast (Ainsworth, 1969, prema Polovina, 2005), a kasnije su analogno tome, razvijane metode procene i klasifikacije obrazaca za uzrast odraslih (na primer, Bartholomew & Horowitz, 1991). Izdvajaju se dve osnovne kategorije obrazaca afektivne vezanosti: sigurna i nesigurna afektivna vezanost. Termini koji se koriste za označavanje obrazaca nesigurne vezanosti u detinjstvu, razlikuju se od naziva obrazaca u adolescentnom i odraslom razdoblju (Stefanović Stanojević, Vidanović i Anđelković, 2010). Meri Ejnsvort (Ainsworth, 1983, prema Polovina, 2005) je proučavajući interakcije majka–odojče izdvojila tri tipa (tri obrasca) afektivnog povezivanja. *Siguran* obrazac afektivne vezanosti uključuje pozitivan model sebe i pozitivan model drugih. U okviru *nesigurne vezanosti*, razlikovala je *nesigurno-izbegavajući* stil vezanosti (negativan model drugih, pozitivan model sebe) i *nesigurno-ambivalentni* obrazac (pozitivan model drugih, negativan model sebe) (Polovina, 2005; Stefanović Stanojević i sar., 2010). Kasnije je ova podela dopunjena četvrtim obrascem afektivne vezanosti koji je označen kao *dezorganizovano/dezorijentisani* tip (negativan model sebe, negativan model drugih).

Usledilo je širenje teorije afektivne vezanosti i razvijanje postupaka i instrumenata za ispitivanje obrazaca vezanosti kod adolescenata i odraslih. Značajan doprinos učenju o stilovima vezanosti u bliskim odnosima adolescenata i odraslih, dala je Kim Bartolomju (Bartholomew, 1994) koja, oslanjajući se na Bolbijevu konceptualizaciju unutrašnjih radnih modela, zajedno sa saradnicima izdvaja dve dimenzije koje se nalaze u osnovi različitih stilova afektivnog vezivanja. Te dve bipolarne dimenzije su *model o sebi* i *model o drugima*. Za označavanje ovih dimenzija, ponekad se koriste i pojmovi *anksioznost* i *izbegavanje/odbacivanje*. Dimenzija anksioznosti reprezentuje model o sebi i odnosi se na strah od napuštanja i potrebu za ekstremnom bliskoću. Dimenzija izbegavanje predstavlja model o drugima, a odnosi se na doživljaj nelagodnosti zbog bliskosti i zavisnosti od drugih (Brennan, Clark & Shaver, 1998). Kombinacijom ovih dimenzija dobijaju se četiri obrasca vezanosti kod adolescenata i odraslih: *sigurni*, *izbegavajući*, *preokupirani* i *plašljiv* (Bartholomew & Horowitz, 1991).

Osobe sa formiranim *sigurnim* obrascem afektivne vezanosti beleže niske skorove na dimenzijama anksioznosti i izbegavanja (Brennan et al., 1998). Osobe ovog tipa stvorile su pozitivnu sliku o sebi i drugima, te imaju poverenje u ljude i otvoreni

su za svoja emocionalna iskustva (Stefanović Stanojević, 2004). Zdravi interpersonalni odnosi u mladosti i zreloom dobu imaju korene u bazičnom doživljaju poverenja u druge, koji je dete izgradilo u interakciji sa pouzdanim i doslednim negovateljem (Gearity, 2005, prema Malekpour, 2007). Sigurno vezane osobe su socijabilnije, spremnije ostvaruju početnu komunikaciju i imaju pozitivnija očekivanja od bliskih ljudi (Kuruzović, 2016). Siguran obrazac afektivne vezanosti, takođe je pozitivno povezan sa svim subdimenzijama emocionalne inteligencije (Hamarta et al., 2009, prema Đorđević, 2016).

Visoko izražena dimenzija izbegavanja u kombinaciji sa niskom anksioznošću karakteristika je *izbegavajućeg stila* afektivne vezanosti (Brennan et al., 1998). Dete ovog tipa je, iz odnosa sa majkom u ranom detinjstvu, naučilo da ona neće odgovoriti na njegove potrebe i postepeno je razvilo sliku o svetu kao o mestu koje nije sigurno, ni njemu naklonjeno. Od nepouzdanog sveta se štiti podizanjem oklopa i ulaganjem samo u sebe (Stefanović Stanojević i sar., 2010). Osobe ovog tipa afektivne vezanosti izbegavaju bliskost sa ljudima, a istovremeno nastoje naglasiti značaj svoje nezavisnosti (Zubić, 2013). Izbegavajuće osobe imaju slabo razvijenu socijabilnost, negativna očekivanja od značajnih drugih (Kuruzović, 2016) i sklone su falsifikovanju neprijatnih sećanja (Stefanović Stanojević, 2004).

Osobe sa *preokupiranim* obrascem afektivne vezanosti pokazuju nisko izraženo izbegavanje i visoko izraženu anksioznost (Brennan et al., 1998). Dete koje pripada ovom tipu vezanosti imalo je iskustvo selektivnih odgovora majke na njegove signale. Preokupirano dete ulaže napore da popravi negativnu sliku o sebi (Stefanović Stanojević i sar., 2010). U adolescenciji i odraslom dobu odnos osoba ovog stila vezanosti prema sebi i drugima, kontaminiran je nerešenim konfliktnim sećanjima iz detinjstva (Stefanović Stanojević, 2004). Preokupirane osobe imaju naglašenu potrebu za bliskim odnosima, socijabilne su i orijentisane ka drugima, ali sa nedovoljno razvijenim socijalnim veštinama (Kuruzović, 2016).

Visoko izbegavanje i visoka anksioznost karakteriše osobe sa *plašljivim* obrascem afektivne vezanosti. One imaju negativnu sliku o sebi, kao i o drugima (Brennan et al., 1998). Kod njih su očekivanja od drugih ljudi praćena strahom od njihovih reakcija. Nesigurne su u sopstvene sposobnosti i vrednosti što ih čini nedoslednim, konfuznim i uplašanim (Stefanović Stanojević, 2004).

Afektivna vezanost i prepoznavanje facijalnih izraza emocija

Facijalni izrazi emocija imaju u velikom broju slučajeva informativnu, a ponekad i komunikativnu i interaktivnu funkciju (Kostić, 2006). U socijalnim kontaktima, izrazi lica osiguravaju informaciju o emocijama i namerama sagovornika, izazivaju emocionalnu reakciju kod drugih ljudi i pružaju povratnu informaciju o prikladnosti našeg ponašanja u konkretnoj situaciji (Keltner, 2003, prema Milovanović, Švegar i Kardum, 2013).

Interesovanje za proučavanje emocionalnih facijalnih ekspresija traje još od objavljivanja Darwinove knjige *Izražavanje emocija kod ljudi i životinja* 1872. go-

dine. Od tada, datira i polemika o poreklu facijalnog ponašanja koje je povezano sa emocijama, o tome da li je ono urođeno ili stečeno.

Različiti pristupi i metodologija istraživanja u proučavanju emocionalnih izraza lica za ishod su imali različite rezultate, od odbacivanja do potvrđivanja hipoteze o univerzalnosti facijalnih ekspresija emocija.

Dostignuća u kompjuterskoj tehnologiji doprinela su konstruisanju objektivnih metoda proučavanja facijalnog ponašanja. Vremenom se pojavljuju snažni dokazi da se facijalni izrazi osnovnih emocija opažaju sa velikom preciznošću u različitim kulturama, kao i da se primarne emocije izražavaju na sličan način. Facijalne ekspresije su duboko ukorenjena „sredstva“ izražavanja emocija, pri čemu su dostupne opažačima čak i onda kada, u određenoj kulturi, ne postoji verbalna etiketa za konkretnu emociju, ili postoje razlike u građi lica pripadnika date kulture (na primer, rase razlike). Danas se smatra da je prepoznavanje emocionalnih izraza lica urođena karakteristika na koju utiče emocionalni i kognitivni razvoj pojedinca (Gregorić et al., 2014). Dvanaestomesečna beba je u stanju da diskriminiše facijalne ekspresije prijatnih i neprijatnih osećanja (Score et al., prema Nere, 2014), ali su starija deca i odrasli mnogo bolji, uspešniji procenjivači (Durand et al., prema Nere, 2014). Prema nekim autorima (Kolb, Wilson & Taylor, 1992), razvoj sposobnosti opažanja emocija odvija se diskontinuirano tokom detinjstva, sa konačnim dostizanjem nivoa odraslih sa 14 godina. Međutim, izgleda da su kognitivni procesi uključeni u opažanje facijalnih ekspresija emocija podložni vežbanju i unapređenju tokom života. To je, najverovatnije, objašnjenje veće uspešnosti starijih ispitanika u tačnosti identifikovanja emocija sa lica. Naime, studenti i srednjoškolci su bolji procenjivači emocija od učenika osnovne škole (Gregorić et al., 2014).

Iako se facijalne ekspresije emocija mogu interpretirati sa velikom tačnošću, to nije nimalo jednostavan zadatak. U sposobnosti prepoznavanja emocionalnih izraza lica postoje, u određenim segmentima, izražene individualne razlike (Milovanović i sar., 2013). Tako, istraživanja (Gregorić et al., 2014; Kostić, 1995) donose podatak da postoje razlike u tačnosti opažanja muških i ženskih posmatrača. Ispostavlja se da su žene superiornije u prepoznavanju svih specifičnih kategorija primarnih emocija.

Da li postoje individualne razlike u sposobnosti procene emocionalnih kategorija na osnovu izraza lica između osoba koje pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti? Kakvim saznanjima i empirijskim podacima o prirodi odnosa između stilova afektivne vezanosti i sposobnosti identifikovanja facijalnih ekspresija emocija raspolaže naučna literatura?

Stil afektivne vezanosti može uticati na način na koji pojedinci obrađuju emocionalno značajne informacije. Unutrašnji radni modeli koji su u osnovi obrazaca vezanosti utiču, ne samo na reagovanje i ponašanje u komunikaciji, već i na opažanje i analizu signala koji su povezani sa emocijom (Fralely, Niedenthal, Marks, Brumbaugh & Vicary, 2006). Konkretno, rezultati istraživanja (na primer, Tucker & Anders, 1999, prema Niedenthal, Brauer, Robin & Innes-Ker, 2002) sugerišu da tip vezanosti može uticati na usmeravanje pažnje i tumačenje emocionalnih informacija iz spoljašnjeg okruženja. Sigurno afektivno vezane osobe su otvorenije za percepciju kako pozitivnih, tako i negativnih emocija (Suslow, Dannlowski, Arolt & Ohrmann,

2010). Ipak, može se naići i na podatke da je povećana perceptualna budnost za identifikovanje facijalnih izraza emocija povezana sa izbegavajućim stilom vezanosti (Maier et al., 2005; Suslow et al., 2010).

Takođe, na interpretaciju signala u socijalnim situacijama utiče i nivo anksioznosti pojedinca. Osobe sa visokim nivoom anksioznosti imaju tendenciju da pogrešno tumače emocionalne znake (Montis et al., 2013). Uzimajući u obzir podatak da se u osnovi tipova vezanosti nalazi bipolarna dimenzija anksioznosti, Guterman (2006, prema Montis et al., 2013) je utvrdio da osobe koje pripadaju *nesigurnim* obrascima afektivne vezanosti imaju teškoće u preciznom prepoznavanju emocionalnih izraza lica. Rezultati studije (Feeney, Noller, & Callan, 1994, prema Kafetsios, 2004) koja je ispitivala neverbalnu komunikaciju u partnerskim vezama, pružaju podatak o tome da je *anksiozna* dimenzija vezanosti, na uzorku muškaraca, negativno povezana sa identifikovanjem *pozitivnog neverbalnog ponašanja* partnerke. *Siguran obrazac* afektivne vezanosti pozitivno je asociiran sa *tačnim* opažanjem emocionalnih izraza lica u partnerskim odnosima (Kafetsios, 2004).

Nalazi istraživanja, dalje pokazuju, da osobe koje pripadaju *sigurnom* obrascu relativno tačno procenjuju facijalne ekspresije *negativnih* emocija, dok su osobe koje pripadaju *izbegavajućem* obrascu, manje uspešne u dekodiranju emocija na osnovu izraza lica, posebno u prepoznavanju *radosti*. „*Preokupirane*” žene su uspešnije u prepoznavanju facijalnog izraza *ljutnje* u odnosu na *preokupirane muškarce* (Magai, Distel, & Liker, 1995, prema Kafetsios, 2004). Istraživanja na uzorku dece, prednost u tačnom opažanju, imenovanju i razlikovanju emocija, daju *sigurno* afektivno vezanoj deci (Parrigon, Kerns, Abtahi & Koehn, 2015).

Na funkcionisanje adolescenata, naročito u ranom adolescentnom uzrastu, odražavaju se neposredni učinci odnosa sa roditeljima. Važan pokazatelj formiranih odnosa između dece i roditelja je obrazac afektivne vezanosti koji prožima skoro sve interpersonalne relacije u mladosti i odraslom dobu. S druge strane, gotovo da ne postoji socijalna interakcija koja nije praćena neverbalnim ponašanjem. Neverbalne informacije za pažljivog i veštog posmatrača mogu biti pouzdanije od verbalnih iskaza. Od posebne važnosti su informacije o emocijama koje su izražene putem facijalnih ekspresija. Afektivna vezanost i procena facijalnih emocionalnih izraza oblikuju, svaka iz svog ugla, međuljudske interakcije. Dostupni empirijski podaci o odnosu između afektivne vezanosti i procene facijalnih izraza zahtevaju dodatnu proveru i dalja istraživanja. Stoga, u centru interesovanja ovog rada je sledeći osnovni problem: ispitati da li postoji statistički značajna povezanost između obrasca (sigurni, izbegavajući, preokupirani i plašljivi), odnosno dimenzija (anksioznost i izbegavanje) afektivne vezanosti ispitanika i tačnosti njihove procene facijalnih ekspresija emocija, na uzorku adolescenata. Specifični problemi istraživanja glase: 1) Ispitati da li postoji statistički značajna povezanost između obrasca (sigurni, izbegavajući, preokupirani i plašljivi), odnosno dimenzija (anksioznost i izbegavanje) afektivne vezanosti ispitanika i tačnosti njihove procene specifičnih kategorija facijalnih emocionalnih ekspresija (sreća, tuga, ljutnja, strah, iznenađenje, gađenje, stid, ponos, prezir), na uzorku adolescenata; 2) Ispitati da li postoji statistički značajna povezanost između obrasca (sigurni, izbegavajući, preokupirani i plašljivi), odnosno

dimenzija (anksioznost i izbegavanje) afektivne vezanosti ispitanika i njihovog pola i 3) Ispitati da li postoje statistički značajne razlike u tačnosti procene facijalnih ekspresija emocija s obzirom na pol ispitanika.

Metod

Uzorak i procedura

Uzorak ispitanika čine učenici završnih razreda osnovne škole u Trsteniku. Korišćen je prigodan uzorak od 138 ispitanika koji su ispravno popunili *Inventar iskustva u bliskom vezama*. U uzorku je 66 (47.83%) učenika sedmog razreda, a 72 (51.17%) učenika pohađa osmi razred. U istraživanju je učestvovalo 65 (47.10%) devojčica i 73 (52.90%) dečaka. Istraživanje je sprovedeno u školskim prostorijama, tokom prvog polugodišta školske 2017/2018. godine. Najpre je obavljeno grupno testiranje *Inventarom iskustva u bliskim vezama*. Ispitanicima je dato uputstvo da upitnik popunjavaju tako što će procenjivati svoj odnos sa majkom. Ispitivanje procene facijalnih ekspresija emocija, obavljeno je individualno, nakon provere popunjenih *Inventara iskustva u bliskom vezama*. Ispitivač izlaže učeniku facijalne ekspresije i beleži odgovore. Redosled izlaganja stimulusa je isti za svakog ispitanika. Pre ispitivanja učesnici u istraživanju su informisani o svrsi testiranja i upotrebi podataka.

Instrumenti

Inventar iskustava u bliskim vezama (Kamenov i Jelić, 2003). Ovaj instrument predstavlja modifikaciju *Experiences in Close Relationship Inventory* (Brennan et al., 1998). Upitnik sadrži 18 stavki. Intenzitet slaganja ili neslaganja sa tvrdnjom, procenjuje se na sedmostepenoj Likertovoj skali (od 1 – *uopšte se ne slažem* do 7 – *potpuno se slažem*). Obradom odgovora najpre se dobijaju podaci o izraženosti dve dimenzije (anksioznost i izbegavanje), pri čemu viši skorovi označavaju viši intenzitet anksioznosti i izbegavanja. Kombinacijom rezultata na ove dve dimenzije, određuju se obrasci afektivne vezanosti: *sigurni* (anksioznost < 36 i izbegavanje < 36), *izbegavajući* (anksioznost < 36 i izbegavanje > 36), *preokupirani* (anksioznost > 36 i izbegavanje < 36) i *plašljivi* (anksioznost > 36 i izbegavanje > 36). Primena ovog instrumenta omogućuje, istovremeno, dimenzionalni (izraženost anksioznosti i izbegavanja) i kategorijalni (izdvajanje četiri obrazaca afektivne vezanosti) pristup ispitivanju afektivne vezanosti. Koeficijent interne konzistencije za subskalu anksioznosti iznosi $\alpha = .73$, a za subskalu izbegavanja $\alpha = .71$.

The Amsterdam Dynamic Facial Expression Set – ADFES; Fischer, Schalk, Hawk & Doosje, 2012). Set čine fotografije 22 koderi, od kojih je 12 sa prostora Severne Evrope (7 muških, 5 ženskih), a 10 sa područja Mediterana (5 muških, 5 ženskih). Koderi na fotografijama prezentuju facijalne ekspresije šest osnovnih emocija (sreća, tuga, ljutnja, strah, iznenađenje, gađenje) i tri složene emocije (stid, ponos, prezir). Set sadrži i neutralni izraz lica svakog subjekta. Modeli su starosti od 18 i 25 godina. Za potrebe istraživanja korišćena su dva koderi sa prostora Severne Evrope (1

muški i 1 ženski) i dva kodera sa prostora Mediterana (1 muški i 1 ženski). Preciznije, upotrebljeni su sledeći modeli: F02, F06, M02 i M07. Svakom ispitaniku se individualno izlažu stimulusi. Zadatak ispitanika je da identifikuje emocionalnu kategoriju na osnovu facijalnog ponašanja. Tačna ocena facijalnog izraza skoruje se jednim poenom.

Rezultati

Nakon obavljenog istraživanja, dobijeni su rezultati o tačnosti procena facijalnih ekspresija za šest primarnih emocija (sreća, tuga, ljutnja, gađenje, strah i iznenađenje) i za tri složene emocije (ponos, stid i prezir). Ukupan broj procena je 4968. Broj procena facijalnih ekspresija osnovnih emocija je 3312, a broj procena facijalnih ekspresija složenih emocija iznosi 1656. Tačno su opažena 3380 (68.03%) izraza lica. Primarne emocije su tačno procenjene u 2405 (72.61%) slučajeva, a složene emocije su tačno prepoznate u 975 (58.88%) izlaganja.

U ovom istraživanju su facijalne ekspresije za svaku od emocija izložene po 552 puta (na primer, facijalni izraz sreće je prikazan 552 puta). Frekvencije tačnih procena date su u tabeli 1. Uzimajući u obzir osnovne emocije, opažači su najtačniji u proceni sreće, a najmanje tačni u proceni straha. Najmanje tačnih odgovora zabeleženo je u prepoznavanju prezira.

Tabela 1

Frekvencije tačnih procena facijalnih ekspresija emocija

Emocija	Broj tačnih procena	%
Sreća	544	98.55
Tuga	290	52.54
Ljutnja	441	79.90
Gađenje	353	63.95
Strah	270	48.91
Iznenađenje	507	91.85
Ponos	367	66.48
Stid	347	62.68
Prezir	261	47.28

Upotreba *The Amsterdam Dynamic Facial Expression Set-a* (Fischer et al., 2012) omogućava analizu tačnosti procena facijalnih ekspresija s obzirom na geografsko poreklo kodera. Dobijeni su i rezultati tačnosti procena emocija na osnovu izraza lica s obzirom na pol kodera. Ispitanici su najuspešniji u opažanju facijalnih izraza kodera sa područja Severne Evrope. Veća tačnost u opažanju izraženih emocija beleži se u prepoznavanju facijalnih ekspresija ženskih kodera nego u opažanju muških kodera. Rezultati su prikazani u tabeli 2.

Tabela 2

Frekvencije tačnih procena facijalnih ekspresija emocija s obzirom na geografsko poreklo i pol koderi

Koderi	Broj tačnih procena*	%
Severna Evropa	1735	69.85
Mediteran	1645	66.22
Muški	1664	66.99
Ženski	1716	69.08

*Broj procena iznosi 2484.

T-test za zavisne uzorke pokazao je da se tačnost prepoznavanja emocija sa ženskog i muškog lica statistički značajno razlikuje na nivou .05 ($t(137) = 2.019$, $p = .045$). Istom metodom, utvrđeno je da se tačnost prepoznavanja emocija statistički značajno razlikuje s obzirom na geografsko poreklo koderi ($t(137) = -3.420$, $p = .001$).

Na uzorku ovog istraživanja, koji je sačinjen od 138 adolescenata osnovnoškolskog uzrasta, dobijena je raspodela obrazaca afektivne vezanosti. Preovladava sigurni tip afektivne vezanosti (procenjen je kod 111 ispitanika, odnosno kod 80.4% ispitanika), dok su ostali obrasci afektivne vezanosti zastupljeni u značajno manjem procentu (preokupirani 9.4%, izbegavajući 8.0% i plašljivi 2.2%). Nesigurno afektivno vezanih ispitanika je 19.6%. S obzirom na nisku ukupnu učestalost nesigurno afektivno vezanih ispitanika, za potrebe daljih statističkih analiza, odbačena je mogućnost tretiranja ove varijable kao dihotomne (sigurni i nesigurni obrasci afektivne vezanosti). Stoga, obrasci afektivne vezanosti operacionalizovani su preko skorova na dve dimenzije: anksioznost i izbegavanje.

Sledi tabelarni prikaz deskriptivnih pokazatelja (aritmetička sredina, standardna devijacija, minimalne i maksimalne vrednosti) za osnovne varijable istraživanja: tačnost procena facijalnih ekspresija emocija i dimenzije afektivne vezanosti (anksioznost i izbegavanje).

Tabela 3

Deskriptivni pokazatelji za osnovne varijable istraživanja

Varijable	Teorijski raspon	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Tačnost procena facijalnih ekspresija emocija	0 – 36	15	33	24.49	4.19
Anksioznost	9 – 63	9	49	24.57	8.82
Izbegavanje	9 – 63	9	46	22.92	8.47

Nijedan ispitanik nije bio nepogrešiv u prepoznavanju emocija na osnovu izraza lica, odnosno nijedan ispitanik ne ostvaruje teorijski maksimalni rezultat koji iznosi 36 tačnih procena.

Dalja statistička analiza podataka i prikaz rezultata organizovani su u skladu sa postavljenim ciljevima istraživanja. Korelaciona analiza sprovedena je sa ciljem

rešavanja osnovnog problema istraživanja, odnosno ispitivanja povezanosti između tačnosti procena facijalnih ekspresija emocija i skorova na dimenzijama anksioznosti i izbegavanja. Utvrđen je Pirsonov koeficijent korelacije prema kome je povezanost između tačnosti procena facijalnih ekspresija emocija i anksioznosti, kao i između tačnosti procena facijalnih ekspresija emocija i izbegavanja, slaba i nije statistički značajna. Prikaz korelacione analize dat je u tabeli 4.

Tabela 4

Povezanost tačnosti procena facijalnih ekspresija emocija i dimenzija anksioznosti i izbegavanja

Dimenzije	Tačnost procena facijalnih ekspresija emocija	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Anksioznost	.122	.153
Izbegavanje	.069	.419

Napomena. $N = 138$.

Specifični ciljevi istraživanja, takođe su zahtevali primenu korelacione analize. Dobijeni rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna povezanost između izraženosti dimenzija *anksioznosti* i *izbegavanja*, sa jedne strane, i *tačnosti procena specifičnih kategorija emocija* (sreća, tuga, ljutnja, strah, iznenađenje, gađenje, stid, ponos, prezir), sa druge strane. Radi preglednosti, izostaviće se tabelarni prikaz svih ovih korelacija.

U Tabeli 5, sadržani su rezultati korelacione analize sprovedene sa ciljem testiranja povezanosti između izraženosti dimenzija *anksioznost* i *izbegavanje* i *pola* ispitanika. Na osnovu Pirsonovog koeficijenta korelacije, utvrđena je slaba povezanost koja nije statistički značajna.

Tabela 5

Povezanost između dimenzija anksioznost i izbegavanje i pola ispitanika

Dimenzije	Pol ispitanika*	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Anksioznost	.049	.566
Izbegavanje	-.148	.084

Napomena. $N = 138$; *muški = 1, ženski = 2.

Radi testiranja razlika u tačnosti opažanja facijalnih ekspresija emocija s obzirom na pol ispitanika, korišćen je *t*-test.

Tabela 6

Razlike u tačnosti prepoznavanja facijalnih ekspresija emocija s obzirom na pol ispitanika

Pol	Tačnost procena facijalnih ekspresija emocija		
	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Muški	23.52		
Ženski	25.58	-2.96	.004

Rezultati dati u Tabeli 6, pokazuju da između muških i ženskih ispitanika postoji statistički značajna razlika u tačnosti opažanja emocija na osnovu izraza lica. Ispitanice su uspješnije u prepoznavanju facijalnih ekspresija emocija. Dodatna analiza, pokazala je da adolescentkinje bolje prepoznaju emocije i kod muških ($t(136) = -2.929, p = .004$) i kod ženskih modela na fotografijama ($t(136) = -2.304, p = .023$).

Testiranje značajnosti razlika u prepoznavanju specifičnih kategorija emocija, između grupe ženskih ispitanika i grupe muških ispitanika (*t*-test), pokazalo je da postoji statistički značajna razlika u prepoznavanju facijalnih izraza iznenađenja ($t(136) = -2.202, p = .030$), ljutnje ($t(136) = -2.138, p = .034$) i ponosa ($t(136) = -2.791, p = .006$). Ispitanice bolje opažaju emocije iznenađenja, ljutnje i ponosa.

Diskusija

Osnovno istraživačko pitanje koje je postavljeno u ovom radu, odnosilo se na ispitivanje relacije između afektivne vezanosti adolescenata i njihove tačnosti opažanja facijalnih izraza emocija. Neizostavno, svaka studija usmerena na problem prepoznavanja emocija na osnovu izraza lica, istovremeno se bavi i pitanjem *uspješnosti* opažaća u dekodiranju facijalnih ekspresija emocija. Sprovedeno istraživanje je, takođe, proverilo da li postoje polne razlike u tačnosti opažanja emocija.

Prema rezultatima ovog istraživanja, ispitanici su bili najuspješniji u prepoznavanju facijalnog izraza sreće. Superiorno opažanje emocije *sreće*, rezultat je brojnih istraživanja (na primer, Gregorić et al., 2014). Ekspresija prijatnih emocija, poput sreće, sadrži distinktivne pokrete koji se mogu prepoznati na nižem nivou aktivacije čime se objašnjava procentualno najveća tačnost u njihovom identifikovanju (Kostić, 1995). U grupi ispitivanih emocija dominiraju facijalne ekspresije negativnih emocija, tako da je moguće da su pozitivne emocije, kao „prijatnije” bile lakše prepoznavane. Emocija ponosa, koja kao i emocija sreće, predstavlja pozitivnu emociju, najtačnije je opažena emocija iz kategorije složenih emocija. Nalazi nekih ranijih studija (Scherer, 2003, prema Mladenov, 2016) ukazuju na to da je tačnost prepoznavanja specifičnih kategorija emocija veća, kada je potrebno razlikovati manji broj emocija u okviru opštih emocionalnih kategorija (prijatno–neprijatno).

Ispitanici su bili veoma uspješni u prepoznavanju facijalnog izraza iznenađenja (91.85% tačnih procena). Posmatrači lako prepoznaju karakterističan izraz lica pri izražavanju *iznenađenja* (otvorena usta i oči). Od svih primarnih emocija opžači su bili najmanje tačni u identifikovanju *straha*. Procenti tačnosti prepoznavanja facijal-

ne ekspresije straha, dobijeni u različitim studijama, pozicioniraju strah u dve grupe – u grupu emocija koje se veoma uspešno identifikuju na osnovu izraza lica (Petrović i Mihić, 2009) ili u grupu emocija koje se srednje uspešno prepoznaju na osnovu facijalne ekspresije (Gregorić et al., 2014; Mladenov, 2016).

Generalno, ispitanici su najslabije opažali ekspresiju *prezira*. U studiji koju je sproveda Mladenov (2016) dobijen je isti nalaz. Prepoznavanje složenih emocija, poput prezira, zahteva uključivanje kompleksnijih kognitivnih procesa (Ortony, Close & Collins, 1994). Ovi kognitivni procesi sazrevaju tokom razvoja i unapređuju se vežbanjem. Potvrđeno je da su srednjoškolci i studenti uspešniji opažači facijalnih ekspresija emocija u odnosu na učenike osnovnih škola (Gregorić et al., 2014) što se objašnjava sazrevanjem kognitivnih procesa uključenih u opažanje emocionalnih izraza.

Naši nalazi pokazuju da adolescenti uspešno razlikuju specifične kategorije, kako primarnih, tako i složenih emocija. Značajna saglasnost ispitanika u opažanju facijalnih ekspresija primarnih emocija potvrđuje tezu o univerzalnosti emocionalnih izraza i donekle, urođenoj sposobnosti prepoznavanja primarnih emocija.

Polne razlike u tačnijem prepoznavanju emocija idu u prilog adolescentkinjama koje su, prema nalazima ovog istraživanja, imale više uspeha u opažanju emocionalnih izraza lica od adolescenata. U velikom broju istraživanja (na primer, Gregorić et al., 2014; Petrović i Mihić, 2009), došlo se do zaključka da su osobe ženskog pola bolji opažači facijalnih ekspresija emocija. Kada je tačna identifikacija emocija u pitanju, Maklur (McClure, 2000, prema Petrović i Mihić, 2009) tvrdi da su devojčice, u odnosu na dečake, u prednosti sve do perioda adolescencije, ali sudeći prema našim nalazima, razlika je uočljiva i u periodu adolescencije. Objašnjenje superiornosti ženskog pola u identifikovanju emocionalnih izraza može se tražiti u socijalizaciji i učenju polnih uloga. U mnogim kulturama, devojčice se od najranijeg detinjstva uče da budu osetljive na potrebe drugih ljudi, za šta je neophodna brza i tačna procena njihovih emocionalnih stanja (Petrović i Mihić, 2009). Aleksandra Kostić u svom radu (1995) navodi da tačno opažanje emocija može biti važan izvor zadovoljstva zbog razumevanja drugih ljudi. Istovremeno, može se dovesti u vezu i sa visoko izraženom estetskom vrednošću kod pripadnica ženskog pola i upravljanjem pažnje na osmatranje lica. Uspešnost ispitanica u proceni facijalnih izraza emocija, neki autori (na primer, Gregorić et al., 2014) dovede u vezu sa polnim razlikama u vizuelnoj percepciji. Rezultati neuropsiholoških studija (Kret & Gelder, 2012) pružaju osnovu za detaljnije ispitivanje polnih razlika u funkcionisanju moždanih struktura tokom ekspresije i percepcije emocija.

U istraživanju koje su sprovedi Kring & Gordon (1998, prema Kret & Gelder, 2012), postavljeno je pitanje odnosa između intenziteta doživljaja emocije i intenziteta izražene doživljene emocije kod ispitanika oba pola. Pokazalo se da isti nivo doživljene emocije kod muškaraca i žena ne podrazumeva i isti stepen izraženosti emocije. Žene su facijalno ekspresivnije od muškaraca. Nalazi našeg istraživanja u saglasnosti su sa rezultatima pomenute studije. Adolescenti su bili uspešniji u opažanju emocionalnih ekspresija na ženskim licima. Tačnije prepoznavanje emocija izraženih na ženskim licima objašnjava se, između ostalog, i razlikom u debljini

velikog jabučnog mišića. Kod osoba ženskog pola ovaj mišić je izraženiji (Gregorić et al., 2014).

Pre diskusije nalaza koja će biti organizovana oko centralnog istraživačkog pitanja i osnovne hipoteze ovog istraživanja, potrebno je napraviti osvrt na rezultate dobijene primenom *Inventara iskustva u bliskim vezama* (Kamenov i Jelić, 2003). Velika većina ispitanika (80.4% ispitanika) ima formiran siguran obrazac afektivne vezanosti za majku. U svim studijama afektivne vezanosti adolescenata, procentualno su najzastupljeniji sigurno afektivno vezani ispitanici (Banjac, Altars Dimitrijević i Dimitrijević, 2013; Mihić, Zotović i Petrović, 2007). Usled izrazite prevalence sigurnog tipa afektivne vezanosti, na uzorku adolescenata uključenih u ovo istraživanje, u statističkoj obradi analizirana je izraženost dve dimenzije vezanosti (*anksioznost* i *izbegavanje*) koje se nalaze u osnovi četiri obrazaca afektivne vezanosti. Neki istraživači (na primer, Fraley, Hudson, Heffernan & Segal, 2015) se, podstaknuti empirijskim dokazima, zalažu isključivo za upotrebu dimenzionalnog modela u ispitivanju afektivne vezanosti. Primena kategorijalnih modela u proučavanju afektivne vezanosti može ograničiti sagledavanje dinamike individualnih razlika u afektivnoj vezanosti osoba.

Dvodimenzionalni pristup u istraživanju afektivne vezanosti u adolescenciji primenili su Banjac i saradnici (2013). Nalazi navedene studije pokazuju da devojčice postižu značajno niže skorove od dečaka na jednoj od dimenzija vezanosti, na izbegavanju. U ovoj studiji nisu otkrivene statistički značajne razlike u izraženosti dimenzija vezanosti s obzirom na pol adolescenata. Ovakav nalaz saglasan je sa podacima jednog domaćeg istraživanja afektivne vezanosti adolescenata (Mihić i sar., 2007), čiji rezultati pokazuju da razlike u distribuciji i karakteristikama ove vezanosti s obzirom na pol ispitanika, nisu statistički značajne.

Iz osnovnih postavki teorije afektivnog vezivanja, izvedena je ključna pretpostavka ovog istraživanja prema kojoj postoji značajna povezanost između afektivne vezanosti i tačnosti prepoznavanja facijalnih ekspresija emocija. Empirijski podaci (Kafetsios, 2004), takođe, idu u prilog postavljanju ove hipoteze. Međutim, dobijeni nalazi ne potvrđuju osnovnu pretpostavku ovog istraživanja.

Mada rezultati brojnih istraživanja potvrđuju povezanost između afektivne vezanosti i uspešnosti u opažanju facijalnih izraza emocija, u literaturi se nailazi i na suprotne podatke. Na primer, Suslou i saradnici (Suslow et. al., 2010) nisu utvrdili značajnu povezanost između tačnosti prepoznavanja facijalnih ekspresija emocija i dimenzija vezanosti – anksioznosti i izbegavanja. Frejli i saradnici (Fraley et. al., 2006) sproveli su obuhvatne studije percepcije emocionalnih izraza u zavisnosti od izraženosti dimenzija afektivne vezanosti. Prema njihovim nalazima, ne postoji značajna povezanost između *tačne percepcije* facijalnih ekspresija emocija i *izbegavanja*, kao dimenzije vezanosti. Kada je u pitanju *anksioznost* kao dimenzija vezanosti, došli su do interesantnih podataka. Ispitanici koji postižu visoke skorove na dimenziji anksioznosti prave veći broj grešaka u opažanju facijalnih izraza emocija, u odnosu na druge ispitanike. Međutim, autori smatraju da je manja tačnost visokoanksioznih ispitanika u opažanju emocionalnih ekspresija na licima kodera, paradoksalno, posledica pojačane psihičke pobuđenosti i osetljivosti za opažanje

emocionalnih promena. Zaključci ove studije sugerisu da su individualne razlike u opažanju facijalnih ekspresija emocija kod anksiozno vezanih ispitanika odraz razlika u izraženosti drugih, za opažanje relevantnih varijabli. Dakle, odnos između afektivne vezanosti i tačnosti opažanja emocionalnih izraza mogu moderirati i druge varijable. Takođe, različito afektivno vezani ispitanici mogu biti podjednako uspešni u opažanju facijalnih ekspresija emocija, a da postoje razlike u drugim varijablama koje se odnose na emocionalno ponašanje osoba. Na primer, ispitanici koji postižu visoke skorove na *izbegavanju* kao dimenziji vezanosti, mogu opažati osnovne afektivne ekspresije podjednako uspešno kao i svi ostali ispitanici, a da među njima postoje razlike u reakcijama na uočene interpersonalne signale (Simpson et. al., 2002, prema Fraley et. al., 2006).

Nalazi našeg istraživanja saglasni su rezultatima nekih studija (na primer, Suls et. al., 2010) i pružaju podršku nalazima i zaključcima spomenute studije Frejlija i saradnika (Fraley et. al., 2006). Centralni nalaz naše studije treba razmotriti iz više pravaca, uzimajući u obzir ograničenja sprovedenog istraživanja.

Opažanje emocionalnih izraza obavljeno je nezavisno od interpersonalnog konteksta. Ispitanici su opažali facijalne ekspresije stranaca, odnosno osoba sa kojima nisu emocionalno povezani i koje nemaju značajnu ulogu u njihovim životima. Afektivna vezanost se odražava na opažanje i procesuiranje informacija koje su za pojedinca emocionalno važne i potencijalno relevantne za formiranje interpersonalnih odnosa (Niedenthal et. al., 2002). Afektivna vezanost utiče na tačnost percepcije emocionalnih izraza u onim situacijama koje aktiviraju sistem afektivne vezanosti opažača. U situaciji kada se pojedinac suočava sa uobičajenim, svakodnevnim informacijama ne dolazi do učešća formiranog obrasca afektivne vezanosti u percepciji i procesuiranju tih informacija. Uticaj sistema afektivne vezanosti zapaža se u situacijama kada se osobe suočavaju sa do tada, nepoznatim informacijama (Li, 2013), kao i u stresnim i pretećim okolnostima. Značaj koji pojedinci pridaju facijalnim signalima zavisi od konteksta u kome se oni javljaju (Niedenthal et. al., 2002). Adolescenti uključeni u naše istraživanje opažali su facijalne emocionalne izraze stranaca u uobičajenom, interpersonalno nevažnom kontekstu. Takođe, upotrebljene su fotografije emocionalnih ekspresija koderi sa prostora Evrope koje za učesnike istraživanja predstavljaju poznate stimulse sa kojima se često susreću. U ovakvim okolnostima, sistem afektivne vezanosti naših ispitanika nije bio aktivan i, stoga nije ni povezan sa tačnim opažanjem facijalnih ekspresija emocija.

Zaključak

U ovom radu načinjen je pokušaj sagledavanja afektivne vezanosti adolescenata i njihove tačnosti opažanja facijalnih emocionalnih izraza. Radi se o dva konstrukta koji su za emocionalno i socijalno funkcionisanje adolescenata veoma značajni. Nalazi ovog istraživanja o tačnosti opažanja facijalnih ekspresija primarnih emocija (sreća, tuga, ljutnja, gađenje, strah i iznenađenje), potvrđuju tezu o univerzalnosti emocionalnih izraza i donekle urođenoj sposobnosti prepoznavanja primarnih emo-

cija. Broj (preko 50%) tačnih procena facijalnih ekspresija složenih emocija (stid i ponos) ukazuje na mogući uticaj vežbanja na uspešnost opažanja emocionalnih izraza. Osobe ženskog pola su, u uzrastu adolescencije, bolji opažači emocija na osnovu izraza lica. Adolescenti su uspešniji u prepoznavanju emocionalnih izraza sa lica ženskih koderi, kao i sa lica koderi koji potiču iz Severne Evrope. Kada je reč o afektivnoj vezanosti, uočljiva je izrazita prevalenca sigurnog obrasca afektivne vezanosti.

U domaćoj literaturi gotovo da ne postoje radovi koji se bave odnosom između afektivne vezanosti i sposobnosti opažanja facijalnih izraza emocija, iako su ove varijable, svaka ponaosob, dosta istraživane. Stoga, smatramo da se osnovna vrednost sprovedenog istraživanja nalazi u inicijativi i pokušaju da se ukaže na značaj i mogućnosti detaljnijeg ispitivanja odnosa između dva konstrukta koji leže u osnovi svake uspešne socijalne interakcije.

Na kraju ćemo se osvrnuti na izvesna ograničenja ovog istraživanja i ujedno dati predloge za planiranje narednih studija. Slaba tačka sprovedenog istraživanja tiče se strukture uzorka koja je takva da ograničava generalizaciju nalaza. U budućim radovima, kada je reč o uzorku ispitanika, treba obezbediti približno ujednačenu procentualnu zastupljenost četiri obrazaca afektivne vezanosti. U studijama koje koriste dimenzionalni model ispitivanja afektivne vezanosti treba da se nađe dovoljno veliki broj ispitanika kako bi se dobila pouzdana slika o izraženosti dimenzija afektivne vezanosti. Dalje, instrument kojim je ispitivana izraženost dimenzija afektivne vezanosti zasnovan je na samoprocenama ispitanika. Mada istraživači često primenjuju ovakve upitnike ne mogu se zanemariti očigledne slabosti mera samoprocena. Rešenje ovog problema nalazi se u upotrebi intervjuja za utvrđivanje afektivne vezanosti osoba. Najzad, naša najvažnija preporuka za planiranje narednih studija, odnosi se na situaciju opažanja facijalnih ekspresija emocija. Kontekst prepoznavanja emocionalnih izraza lica mora biti takav da podstakne aktivaciju afektivnog sistema ispitanika.

Reference

- Banjac, S., Altars Dimitrijević, A. i Dimitrijević A. (2013). Odnos vezanosti, mentalizacije i intelektualnih sposobnosti u adolescenciji. *Psihološka istraživanja*, 16(2), 175–190.
- Bartholomew, K. (1994). Assessment of Individual Differences in Adult Attachment. *Psychological Inquiry*, 5(1), 23–67.
- Bartholomew, K., & Horovitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226–244.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 46–76). New York: Guilford Press.
- Dorđević, T. (2016). Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori emocionalne inteligencije. *Sinteze*, 5(10), 97–112.

- Fischer, A., Schalk, J., Hawk, S., & Doosje, B. (2012). *The Amsterdam Dynamic Facial Expression Set (ADFES)*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Fraley, R.C., Hudson, N. W., Heffernan, M. E., & Segal N. (2015). Are Adult Attachment Styles Categorical or Dimensional? A Taxometric Analysis of General and Relationship-Specific Attachment Orientations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(2), 354–368.
- Fraley, R. C., Niedenthal, P. M., Marks, M., Brumbaugh, C., & Vicary, A. (2006). Adult Attachment and the Perception of Emotional Expressions: Probing the Hyperactivating Strategies Underlying Anxious Attachment. *Journal of Personality*, 74(4), 1163–1190.
- Gregorić, B., Barbir, L., Čelić, A., Ilaković, V., Hercigonja Szekeres, M., Perković Kovačević, M, Frencl, M., & Heffer, M. (2014). Recognition of facial expressions in men and women. *Medicina fluminensis*, 50(4), 454–461.
- Kafetsios, K. (2004). Attachment and emotional intelligence abilities across the life course. *Personality and Individual Differences*, 37(1), 129–145.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6(1), 73–91.
- Kolb, B., Wilson, B., & Taylor, L. (1992). Developmental Changes in the Recognition and Comprehension of Facial Expression: Implications for Frontal Lobe Function. *Brain and Cognition*, 20(1), 74–84.
- Kostić, A. (1995). Opažanje primarnih emocija na osnovu spontanih facijalnih ekspresija. *Psihologija*, 28(1-2), 101–108.
- Kostić, A. (2006). *Govor lica – značenje facijalnih ponašanja*. Niš: Filozofski fakultet.
- Kret, M. T., & Gelder, B. (2012). A review on sex differences in processing emotional signals. *Neuropsychologia*, 50(7), 1211–1221.
- Kuruzović, N. (2016). Relacije kvaliteta prijateljskih odnosa i obrazaca afektivne vezanosti u adolescentskom periodu. *Psihološka istraživanja*, 19(1), 5–22.
- Li, H. (2013). *Cultural Differences in Adult Attachment and Facial Emotion Recognition*. Ulm: Faculty of Medicine.
- Malekpour, M. (2007). Effects of Attachment on Early and Later Development. *The British Journal of Developmental Disabilities*, 53(105), 81–95.
- Mihić, I., Zotović, M. i Petrović, J. (2007). Stresna iskustva u odrastanju i afektivna vezanost adolescenata. *Psihologija*, 40(4), 527–542.
- Milovanović, T., Švegar, D. i Kardum, I. (2013). Efekti anksioznosti i depresivnosti na prepoznavanje emocionalnih izraza lica. *Psihologijske teme*, 22(1), 29–49.
- Mladenov, M. (2016). Tačnost opažanja emocija na osnovu facijalnih mikro ekspresija kod osoba različitih profesija. U A. Kostić, B. Dimitrijević i T. Stefanović Stanojević (Ur.), *Psihološka razmatranja i perspektive – Zbornik radova sa 9. Naučne konferencije Dani primenjene psihologije* (str. 125–139). Niš: Filozofski fakultet.
- Montis, I. A., Brune, M., Fresan, A., Font, V. A., Villanueva, J., Saracco, R., & Munoz-Delgad, J. (2013). Recognition of facial expression of the emotions and their relation to attachment styles and psychiatric symptoms. *Salud Mental*, 35(2), 95–100.

- Nere, M. (2014). Adult Attachment Behavior on Facial Detection of Emotion. *Red River Psychology Journal*, 1. Preuzeto sa https://www.mnstate.edu/uploadedFiles/Internal/Content/Academics/Psychology/Red_River_Psychology_Journal/MNere2012.pdf.
- Niedenthal, P. M., Brauer M., Robin, L., & Innes-Ker, A. H. (2002). Adult Attachment and the Perception of Facial Expression of Emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(3), 419–433.
- Ortony, A., Close, G. L., & Collins, A. (1994). *The Cognitive Structure of Emotions*. New York: Cambridge University Press.
- Parrigon, K. S., Kerns, K. A., Abtahi, M. M., & Koehn, A. (2015). Attachment and Emotion in Middle Childhood and Adolescence. *Psihologijske teme*, 24(1), 27–50.
- Petrović, J. i Mihić, I. (2009). Polne razlike u sposobnosti prepoznavanja emocija na osnovu facijalnih ekspresija muškog i ženskog modela (u period adolescencije). *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 34(2), 15–27.
- Polovina, N. (2005). Teorija osećajnog vezivanja: pregled istraživanja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 37(2), 57–81.
- Stefanović Stanojević, T. (2004). Adult attachment and prediction of close relationships. *Facta Universitatis*, 3(1), 67–81.
- Stefanović Stanojević, T. i Hadži Pešić M. (2008). Klasifikacija individualnih razlika: Teorija afektivnog vezivanja i transakciona analiza. U J. Todorović, S. Vidanović i V. Anđelković (Ur.), *Mladi i porodica* (str. 29–47). Niš: Filozofski fakultet
- Stefanović Stanojević, T., Vidanović, S. i Anđelković V. (2010). Privrženost, agresivnost i potreba za traženjem uzbuđenja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(1), 71–92.
- Suslow, T., Dannlowski, U., Arolt, V., & Ohrmann, P. (2010). Adult attachment avoidance and automatic affective response to sad facial expressions. *Australian Journal of Psychology*, 62(4), 181–187.
- Zubić, I. (2013). Predikcija izraženosti globalnog samopoštovanja na osnovu izraženosti dimenzija partnerske afektivne vezanosti. *Godišnjak za psihologiju*, 10(12), 7–24.

Marija Ružić²

*Primary school “Miodrag Čajetinac Čajka”
Trstenik, Serbia*

AFFECTIVE ATTACHMENT AND RECOGNITION OF FACIAL EXPRESSIONS OF EMOTIONS IN ADOLESCENTS

Abstract

The purpose of research presented in this article is to prove connection between affective attachment of examinees (secure, avoiding, preoccupied and fearful) and the accuracy of their estimation of primary and complex facial expressions of emotions.

² Corresponding author email: marija.ruzic88@gmail.com

Specific objectives of the research were directed towards examination of differences between the genders in affective attachment and recognition of facial expressions of emotions. Available sample was used and it included 138 primary school who were in the seventh and eighth grade. 65 girls (47.10%) and 73 boys (52.90%) participated in the research. *Inventory of experience in close relationship* was use to examine the styles of affective attachment. Estimation of facial expressions of emotions was completed by using of photographs of coders from *The Amsterdam Dynamic Facial Expression Set*. The results showed that there was no statistically significant correlation between the accuracy of estimations of facial expressions of emotions and achieved scores on dimensions of affective attachment of examinees. It was noticed that female examinees were more successful in estimation of facial expressions. Accuracy accomplished in observation of facial expressions of primary emotions leads to a certain conclusion. The thesis of universality of expressions of emotions and partly innate ability of recognizing primary emotions is correct. The results are considered in contexts of theoretical assumptions and empirical data. The limits of research have been emphasized and certain advice given for future projects in this field.

Keywords: affective attachment, facial expressions of emotions, adolescence

Primljeno: 12. 05. 2019.

Primljena korekcija: 17. 07. 2019.

Prihvaćeno za objavljivanje: 22. 07. 2019.